

Ukraińska emigracja studencka w Polsce w latach 1920–1930

W latach dwudziestych XX w. Polska stała się wielkim ośrodkiem emigracji ukraińskiej. Znaczną jej część stanowili studenci. Przez całe dwudziestolecie międzywojenne studenci ukraińscy prowadzili działalność kulturalno-oświatową, zakładając liczne organizacje.

Główną przyczyną ukraińskiej emigracji na początku lat dwudziestych była klęska dążeń narodowyzwoleńczych w latach 1917–1920. W krajach Europy Wschodniej i Środkowej ukraińskie wychodźstwo tworzyli przeważnie internowani żołnierze Ukraińskiej Republiki Ludowej (URL), Zachodnioukraińskiej Republiki Ludowej, a także Kubańskiej Republiki Ludowej, łącznie prawie 60 tys. osób. Pod koniec lat dwudziestych wielu emigrantów politycznych zostało studentami. Zmianę tę spowodowała likwidacja obozów dla internowanych, w wyniku czego większość mężczyzn tam przebywających została słuchaczami europejskich i ukraińskich uczelni¹. Procesowi temu sprzyjała działalność w obozach dla internowanych różnych organizacji kulturalno-oświatowych i kółek amatorskich. Praca oświatowa w obozach była silnym bodźcem do kontynuowania przez żołnierzy nauki w celu zdobycia zawodów cywilnych². Podobne kursy i kółka były organizowane we wszystkich krajach, które internowały żołnierzy ukraińskich.

Pragnę przybliżyć problematykę działalności kulturalno-oświatowej wśród internowanych w Polsce żołnierzy Armii URL. Wraz z zabiegami o polepszenie warunków życia w obozach aktywnie zajmowano się kształceniem kadry wojskowej. Szkolenia prowadziły Wspólna Młodzieżowa Szkoła Przygotowania Oficerów, szkoły dywizyjne i Akademickie Kursy Sztabu Generalnego. W obozach uaktywniły się wówczas ośrodki kulturalno-oświatowe, których celem było narodowo-patriotyczne wychowanie żołnierzy. Powstały różne typy szkół, organizacje artystyczno-literackie, wydawnictwa, zespoły teatralne, wojskowe orkiestry i chóry. Koncerty i przedstawienia tych zespołów cieszyły się powodzeniem zarówno w obozach, jak i w Warszawie, Krakowie, Poznaniu czy Przemyślu³.

We wszystkich obozach internowania Ukraińców w Polsce powstały studenckie organizacje, które poza działalnością kulturalno-oświatową popierały dążenia żołnierzy, żeby studiować na uczelniach wyższych. Ukraińskie Stowarzyszenia Studenckie działały w obozach w Wadowicach, Kaliszu, Łańcucie, Aleksandrowie Kujawskim, Siedlcach i innych miastach. Stowarzyszenie w Aleksandrowie miało swój wydział kulturowo-oświatowy, który planował wydawanie gazety⁴.

¹ O. Dudnik, *Studentstwo jak osnowna skladowa ukrajinskoji politycznoji emihraciji u 20-ti rr. XX st.*, „Naukowi Zapysky Winnyckoho Derżawnoho Pedahohicznoho Uniwersytetu im. M. Kociubynskoho. Serija: Istorija” 2002, nr 4, s. 103.

² I. Sribniak, *Ukrajinci na czużyni. Poloneni ta internowani wojaky-ukrajinci w krajinach Centralnoji ta Pivdenno-Schidnoji Jewropy (1919–1924)*, Kyjiv 2000, s. 77.

³ Z. Kysil, *Ukrajinske wojenno-istoryczne towarystwo (1920–1939)*, „Ukrajinskyj Istorycznyj Żurnał” 2001, nr 2, s. 102.

⁴ CDAWOWU, 3570, 1, t. 15, k. 48.

Warto zwrócić uwagę, że ze 100 tys. ukraińskich emigrantów, którzy rozproszyli się po Europie po 1920 r., najbardziej zorganizowane – dzięki obozom internowania Armii URL – było wychodźstwo w Polsce. Tutaj, na mocy umów z rządem polskim, działał Ukraiński Komitet Centralny (UKC) – centrum koordynacyjne wszystkich ukraińskich organizacji, wśród których można wymienić stowarzyszenia byłych żołnierzy Armii URL, inwalidów, pomocy dla studentów, opieki nad sierotami, studentów i nauczycieli, a także Związek Ukrainek Emigrantek⁵.

Wśród głównych zadań, które stawiali przed sobą studenci-emigranci, było zachowanie tożsamości narodowej, działania na rzecz odrodzenia państwa ukraińskiego, informowanie innych państw o położeniu studentów ukraińskich i sytuacji politycznej na Ukrainie. Jednak najważniejszym celem było zdobywanie wykształcenia.

Na zjeździe przedstawicieli ukraińskich stowarzyszeń studenckich w Polsce w 1921 r. sformułowano następujące zadania: „Studenci ukraińscy świadomi swojego miejsca i znaczenia w życiu ludu ukraińskiego mają dzisiaj całkowitą jedność poglądów i zdecydowaną wolę w przygotowaniu się do przyszłej pracy dla rozwoju swojego państwa. Natychmiastowe rozpoczęcie kształcenia akademickiego w związku z obecną sytuacją Ukrainy uważamy za najbardziej stosowny sposób przedłużenia walki o narodowo-polityczne i społeczne ideały Ukrainy”⁶.

Dość trudno zrekonstruować dokładną liczbę studentów ukraińskich w Europie międzywojennej. Trudności te związane są z obiektywnymi przyczynami: 1) brakiem stosownych statystyk; 2) niemożnością zidentyfikowania Ukraińców, którzy znaleźli się w środowisku emigracji rosyjskiej; 3) niedostatkami rejestracji emigrantów ukraińskich w kraju ich pobytu. Mimo wielu informacji na temat liczby emigrantów, dane te nie obejmują całego wychodźstwa ze wszystkich ziem ukraińskich. Dowiadujemy się osobno o emigrantach z Galicji albo z Ukrainy Centralnej albo o zarejestrowanych w różnego rodzaju organizacjach rządowych czy społecznych⁷.

Odrębnym zagadnieniem jest liczebność studentów ukraińskich w Polsce. W dokumentach znajdują się informacje o liczbie studentów ukraińskich w danym roku albo w składzie konkretnych organizacji. Do Związku Ukraińskich Stowarzyszeń Studenckich w 1924 r. należało 150 osób⁸. W roku 1921 w Polsce przebywało ponad tysiąc ukraińskich studentów, którzy należeli do stowarzyszeń w Warszawie, Częstochowie, Tarnowie, Łąncucie, Piotrkowie, Kaliszu, Wadowicach, Siedlcach i Aleksandrowie Kujawskim⁹. Według źródeł w samej Warszawie w semestrze zimowym 1921/1922 było to 250 osób¹⁰. W roku 1923 kształciło się w Warszawie blisko 150 studentów ukraińskich (na Politechnice Warszawskiej – 17, w Wyższej Szkole Rolniczej – 8, w Wyższej Szkole Handlowej – 5, w Instytucie Weterynarii – 4, w Wyższej Szkole Nauk Technicznych – 1, na Uniwersytecie Warszawskim – 114, z których 9 na Wydziale Medycznym), w Krakowie – 34 (na Uniwersytecie Jagiellońskim – 23 i w Akademii Sztuk Pięknych – 8), a w Poznaniu – 4¹¹.

Kolejnym ważnym problemem była sytuacja finansowa studentów ukraińskich w Europie międzywojennej. W wielu krajach problemem tym zajmowały się różne urzędy, organizacje charytatywne, stowarzyszenia pomocy studentom. Te ostatnie należały do European Student Service, która nie miała statutu i była kierowana przez World Student Christian Federation

⁵ Z. Kysil, *op. cit.*, s. 102.

⁶ CDAWOWU, 3570, 1, t. 5, k. 1.

⁷ A. Kryśkow, *Ukrajńska imigracja międzywojennego okresu w Czechosłowaczynie (1919–1939). Awtoreferat dysertacji*, Czemiwci 1997, s. 13–14.

⁸ S. Nariżnyj, *Ukrajńska emigracja: kulturalna praca ukraińskiej emigracji między dwoma światowymi wojnami*, cz. 1, Praha 1942, s. 71.

⁹ CDAWOWU, 3570, 1, t. 5, k. 1.

¹⁰ *Ibidem*, t. 15, k. 125.

¹¹ *Ibidem*, t. 16, k. 152.

(Światowa Federacja Studentów Chrześcijan). Sytuacja finansowa studentów ukraińskich w latach powojennych była dość trudna. W latach 1919 i 1920 nie zorganizowali jeszcze pomocy wzajemnej, nie mogli również liczyć ani na pomoc państwową, ani na wsparcie międzynarodowych organizacji studenckich. Pomagały im wówczas ukraińskie placówki dyplomatyczne w Pradze i Wiedniu.

W Polsce sytuacja studentów ukraińskich była także skomplikowana, pomoc państwowa była o wiele mniejsza i nie wypłacano jej tak regularnie jak np. w Czechosłowacji. Na zjazdach przedstawicieli stowarzyszeń studenckich w Polsce podejmowano problematykę pomocy materialnej: „1) studenci ukraińscy za główny sposób poprawy swojej sytuacji materialnej uważają wzajemną pomoc, jaką organizują stowarzyszenia; 2) ukraińscy studenci mają prawo do otrzymywania pomocy od rządu ukraińskiego z funduszy przez niego przeznaczonych na ten cel”¹².

Otrzymanie pomocy materialnej od ukraińskich ośrodków rządowych, które znajdowały się na terytorium Rzeczypospolitej, też nie było sprawą prostą. Ministerstwa Wojny i Oświaty URL nie uzgodniły między sobą sprawy pomocy dla studentów ukraińskich i ograniczały się do obietnic na przyszłość¹³. Wspierać materialnie studentów planował UKC, jedyny legalny organ wychodźstwa ukraińskiego w Polsce. Już na I zjeździe emigracji ukraińskiej w Polsce w sierpniu 1923 r. omawiano organizacyjne, kulturalno-oświatowe i ekonomiczne potrzeby studentów. W tym celu planowano: 1) wydzielić z Funduszu UKC stałą kwotę miesięczną na sprawy organizacyjne Związku Ukraińskich Studentów Emigrantów w Polsce; 2) wspomagać ukraińskich studentów-emigrantów wyznaczoną pomocą materialną; 3) przyznawać im specjalne stypendia¹⁴. Jednak zamiary te nie zostały zrealizowane.

Ukraińskie organizacje studenckie zwracały się do polskich placówek rządowych o pomoc materialną. Potwierdzają to dokumenty z 1922 r.: „Zarząd Związku Ukraińskich Studentów w Polsce zwraca się do Ukraińskiego Komitetu Centralnego w Polsce z prośbą wystąpienia do Rządu Polski o udzielenie państwowej pomocy materialnej studentom ukraińskim. Obecnie w wyższych szkołach Warszawy i Krakowa uczy się ponad 200 studentów ukraińskich. Dotąd pomagała im Światowa Federacja Studentów Chrześcijan, wydając bezpłatnie obiady i płacąc 20 studentom stypendia po 15 000 marek miesięcznie. Ta niewystarczająca pomoc Federacji niedługo skończy się z powodu braku funduszy”¹⁵. Dane za rok 1922 świadczą o akcjach pomocowych Polsko-Ukraińskiego Komitetu Pomocy, w skład którego wchodził profesorowie i studenci. Komitet ten był finansowany przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i przyznawał zapomogi, biorąc pod uwagę minimalne koszty utrzymania jednej osoby¹⁶.

Pierwszą pomoc materialną studenci ukraińscy otrzymywali od polskich Towarzystw Bratniej Pomocy Studentów. Na początku lat dwudziestych pomagała im Światowa Federacja Studentów Chrześcijan¹⁷. Zgromadzenia studentów zwracały się z prośbami o pomoc także do Międzynarodowego Czerwonego Krzyża¹⁸.

Przypomnijmy, że sytuacja ekonomiczna w Polsce do połowy lat dwudziestych była trudna. W 1924 r. międzynarodowe organizacje niemal przestały pomagać studentom ukraińskim w Polsce i jednocześnie nikły nadzieje na wsparcie ze strony państwa. W dokumentach ówczesnych dość często spotykamy opisy katastrofalnego położenia studentów ukraińskich: „Sytuacja

¹² *Ibidem*, t. 5, k. 3.

¹³ *Ibidem*, t. 15, k. 90.

¹⁴ *Ibidem*, t. 26, k. 76.

¹⁵ *Ibidem*, t. 16, k. 57.

¹⁶ *Ibidem*, t. 21, k. 76.

¹⁷ *Ibidem*, t. 16, k. 152.

¹⁸ *Ibidem*, t. 17, k. 66.

materialna członków naszego stowarzyszenia jest na tyle ciężka, że w niedługiej przyszłości, zanim wrócą z pomocą z zagranicy nasi towarzysze, wątpimy, czy Zarząd będzie mógł osiągnąć odpowiedni poziom życia kulturalnego Stowarzyszenia Warszawskiego, tak bardzo pogorszy się sytuacja. Część naszych towarzyszy rezygnuje ze studiów, z 72 zostało 51 osób¹⁹.

Pomagało ukraińskim studentom też Towarzystwo Pomocy Ukraińcom Studentom Szkół Wyższych w Warszawie. Kierowane przez Romana Smal-Stockiego, prowadziło w Warszawie Ukraiński Dom Studencki, w którym był internat na 20 osób, czytelnia i biblioteka. Towarzystwo przyznawało studentom pożyczki bądź stypendia²⁰.

Studenci ukraińscy mimo wszystko kontynuowali działalność kulturalno-oświatową. W Polsce działała spora liczba tego typu organizacji. Od początku pobytu w Polsce studenci-emigranci próbowali utworzyć swoją centralną organizację. Jeszcze przed założeniem Ukraińskiego Stowarzyszenia Studentów w Warszawie, w roku 1920 częstochowska grupa ukraińskich studentów-emigrantów zorganizowała Radę Przedstawicieli Studenckich, której czasowo powierzono troskę o interesy wszystkich studentów na emigracji, nie zwalniając jej z zajmowania się sprawami tamtejszych kolegów. Głównym celem było stworzenie jednej organizacji studentów ukraińskich w Polsce, do której weszliby przedstawiciele wszystkich stowarzyszeń studenckich. Rada rzeczywiście została czasowo centralnym organem studentów ukraińskich w Polsce²¹.

W październiku 1922 r. odbył się V Zjazd Ukraińskich Studentów-Emigrantów w Polsce, na którym Ukraińskie Stowarzyszenie Studentów w Warszawie zaczęło pełnić funkcje głównej organizacji krajowej. Wszystkie ukraińskie organizacje studenckie weszły w skład Związku Ukraińskich Studentów-Emigrantów w Polsce, a stowarzyszenie warszawskie utrzymało w nim główną pozycję. W lutym 1923 r. Związek Ukraińskich Studentów-Emigrantów liczył 200 osób, które należały do sześciu ukraińskich stowarzyszeń studenckich: dwu w Warszawie, jednego w Krakowie i po jednym w obozach dla internowanych w Kaliszu, Szczypiornie i Strzałkowie. Zarząd Związku dbał o pomoc studentom, ułatwiając im przeniesienie się z prowincji do Warszawy i Pragi, a także na uczelnie w Belgii, Francji i Wielkiej Brytanii²².

Ukraińskie Stowarzyszenie Studentów w Warszawie założyli 15 marca 1921 r. oficerowie Armii URL. W czerwcu 1922 r. organizacja liczyła 148 członków. W początkowym okresie istnienia (do 1926 r.) stowarzyszenie zajmowało się przeważnie szukaniem pieniędzy, by przetrwać, a nie działalnością kulturalną. Ponadto większość jego członków wyjechała wówczas studiować do innych krajów europejskich. W 1926 r. liczba członków stowarzyszenia zwiększyła się o 100 osób, które przyjechały studiować do Warszawy z Ukrainy Zachodniej. Po sześciu latach nielegalnego funkcjonowania organizacji zatwierdzono jej statut, a w jej skład weszli studenci z Dniepru, z Galicji, Bukowiny i Besarabii²³.

Stowarzyszenie warszawskie miało od 1922 r. swoją Kasę Pomocy Wzajemnej. Dochód kasy pochodził głównie z dobrowolnych składek (minimum 100 marek polskich)²⁴.

W stowarzyszeniu działały liczne sekcje, a więc: medyczna, prawnicza, matematyczna, ekonomiczna, przyrodnicza, agronomiczna oraz kółko Ukrainek studentek, artystyczno-malarskie, dramatyczne i chór.

¹⁹ *Żachływi lysty*, „Studentśkyj Wisnyk” 1924, nr 1, s. 64.

²⁰ S. Nariżnyj, *Ukrajinska emihracija...*, s. 76.

²¹ CDAWOWU, 3570, 1, t. 15, k. 32.

²² S. Nariżnyj, *Ukrajinska emihracija...*, s. 97.

²³ *Zwit z dijalnosti Ukrajinskoji Studentśkoji Hromady u Warszawi za akademicznj rik 1926–1927*, „Studentśkyj Wisnyk” 1927, nr 10/12, s. 39.

²⁴ CDAWOWU, 3570, 1, t. 1, k. 67.

Aktywność stowarzyszenia warszawskiego przebiegała na różnych płaszczyznach, m.in. międzynarodowej i kulturalno-społecznej. Na spotkaniach w soboty wygłaszano referaty na różne tematy, często zbierano się z okazji ukraińskich świąt narodowych i religijnych (Szczerdy Wieczór, andrzejki, obchody kolejnych rocznic powstania stowarzyszenia). Gośćmi na tych imprezach byli studenci Polacy, Niemcy, Białorusini²⁵. Podjęto także współpracę z ukraińską korporacją studencką „Czornomore” w Gdańsku, z Ukraińskim Stowarzyszeniem Studentów w Poznaniu, z Niemieckim Związkiem Studenckim w Warszawie²⁶.

Działalność Ukraińskiego Stowarzyszenia Studentów w Warszawie miała charakter kulturalno-oświatowy. Przedstawiciele Zgromadzenia założyli zasobną bibliotekę, przez pewien okres wydawali gazetę „Studencki Głos”.

W roku 1928 w Warszawie powstała Korporacja „Zaporoże”, która weszła w skład Centralnego Związku Studentów Ukraińskich. Zasady, jakimi się kierowała, różniły się od przyjętych przez stowarzyszenie warszawskie²⁷.

Ukraińskie Stowarzyszenie Studentów w Krakowie założono jesienią 1924 r. Trudna sytuacja finansowa w pierwszym roku istnienia nie sprzyjała jego aktywnej działalności. Nowy okres zaczął się w 1925 r., kiedy na Uniwersytet Jagielloński przyjechało studiować 100 studentów ukraińskich. Nowi członkowie organizacji przyczynili się do jej rozwoju, zwłaszcza oddziału kulturalno-oświatowego. Działo w nim 10 sekcji: matematyczno-przyrodnicza, geograficzna, techniczna, historyczna, socjologiczna, ekonomiczno-spółdzielcza, plastyczna, sportowa, literacka i studentek. Stowarzyszenie krakowskie pomagało w działalności innym organizacjom ukraińskim: Ridnej Szkole oraz Proswicie, a od 1926 r. wydawało gazetę „Wieści Krakowskie”. Jego przedstawiciele nawiązali kontakty z ukraińskimi stowarzyszeniami studenckimi Lwowa, a od 1925 r. aktywnie współpracowali z Ukraińskim Stowarzyszeniem Studentów we Lwowie. Stowarzyszenie krakowskie współpracowało też ze stowarzyszeniami w Warszawie i Poznaniu. W latach 1928–1930 Ukraińskie Stowarzyszenie Studentów w Krakowie liczyło 300 osób i miało 13 sekcji fachowych, prowadziło działalność kulturalno-oświatową²⁸.

Działalność stowarzyszenia krakowskiego dzieli się na dwa etapy. Pierwszy trwał od założenia do połowy 1926 r. Wówczas konsolidowano siły organizacji. Drugi okres zaczyna się jesienią tego roku. Wówczas między członkami stowarzyszenia narastają nieporozumienia w kwestiach społecznych i narodowych. W Krakowie powstały także dwie organizacje ideologiczne: Korporacja Studentów Ukraińskich „Sian” (5 lutego 1927 r.) oraz Niezależne Zrzeszenie Studentów Ukraińskich „Prołom” (29 stycznia 1928 r.)²⁹.

Także w Poznaniu od lat dwudziestych działało Ukraińskie Stowarzyszenie Studentów, które w 1928 r. liczyło 60 osób i miało swój oddział samopomocy. W obu tych organizacjach, zarówno poznańskiej, jak i krakowskiej, było dość mało emigrantów z Ukrainy Centralnej, którzy studiowali przeważnie w Warszawie³⁰.

Na początku lat trzydziestych w Warszawie, Krakowie, Poznaniu i Gdańsku działały też korporacje „Czornomore”, które przez jakiś czas połączyły się w Bratni Związek Korporacji „Czornomore”. W statucie korporacji „Czornomore” Poznania zaznaczono, że jest ona organizacją wychowawczą działającą na zasadach karności i hierarchii, braterstwa i taktu towarzyskiego.

²⁵ *Z žyttia ukrajinskoho studentstva*, „Studentśkyj Wisnyk” 1926, nr 2, s. 26.

²⁶ *Zwit z dijalnosti Ukrajinskohoji Studentśkoji Hromady...*, s. 39.

²⁷ S. Narižnyj, *Ukrajinska emihracija...*, s. 98.

²⁸ *Z žyttia ukrajinskoho studentstva*, „Studentśkyj Wisnyk” 1928, nr 3, s. 24–25.

²⁹ *Ibidem*, s. 26.

³⁰ S. Narižnyj, *Ukrajinska emihracija...*, s. 98.

„Jesteśmy organizacją ideologiczną, gdyż przyjęliśmy jedną ideologię, uznaliśmy ją za swoją i wychowujemy członków swojej organizacji na jej zasadach”³¹.

Korporacja zajmowała się zwłaszcza działalnością kulturalno-oświatową. Regularnie zwoływano zebrania, na których rozwiązywano sprawy bieżące, czytano i omawiano referaty na różne tematy, organizowano święta i wieczory literackie, zawody sportowe. Wielkie znaczenie miało wychowanie przedstawicieli korporacji w duchu patriotycznym.

W okresie międzywojennym w Polsce znalazła się przeważająca część ukraińskiej emigracji studenckiej. Wywodziła się głównie spośród internowanych w Polsce żołnierzy. Sytuacja finansowa studentów ukraińskich była dość trudna z powodu zarówno kryzysu ekonomicznego na początku lat dwudziestych, jak i braku pomocy ze strony innych organizacji, co nie powstrzymało ich od działalności kulturalno-oświatowej i politycznej.

³¹ CDAWOWU, 3980, 1, t. 1, k. 15.